

УДК 94(477)-051 С. Петлюра: [070.19(477.83-25)]“1921/1939”

ЗАГИБЕЛЬ ГОЛОВНОГО ОТАМАНА АРМІЇ УНР У ДЗЕРКАЛІ ЛЬВІВСЬКОЇ ПЕРІОДИКИ

Віктор ГОЛУБКО, Алла СЕРЕДЯК

Львівський національний університет імені Івана Франка
кафедра історичного краєзнавства

Постать Симона Петлюри після укладеного ним Варшавського договору 1921 р. неоднозначно сприймало галицьке політичне та культурне середовище. Зміни політичних оцінок його діяльності відбулися після замаху, вчиненого більшовицьким агентом Самуїлом Шварцбардом навесні 1926 року. У статті прослідковано вплив найбільших львівських періодичних видань на формування громадської думки серед населення Східної Галичини, яке після Першої світової війни та поразки Українських визвольних змагань опинилося у складі Польської держави. Висвітлено політичні оцінки діяльності С. Петлюри українською, польською та єврейською періодикою, а також полеміка щодо його ролі в українському національно-визвольному русі періоду 1917–1921 рр. Львівська українська преса після загибелі Головного отамана Армії УНР за поодинокими випадками загалом позитивно оцінювала його діяльність. Прихильну позицію займала польська преса. Найгостріші суперечки щодо оцінок його постаті були між українською та єврейською пресою, що вело до конфронтації у взаєминах між обома народами.

Ключові слова: Симон Петлюра, галицький український політик, українсько-єврейські стосунки, львівська періодика.

Постать Голови Директорії УНР і Головного отамана Армії УНР Симона Петлюри після поразки Українських визвольних змагань 1917–1921 рр. опинилася в епіцентрі гострої, а часто надмірно упередженої критики галицької громадськості. Її рупором виступав, починаючи із 1920 р. еміграційний уряд ЗУНР, а також найвпливовіша газета “Діло”, що репрезентувала національно-демократичний табір галицького політикуму. Як відомо, галицьке суспільство, зустрівши звістку про укладення С. Петлюрою Варшавського договору від 21 квітня 1920 р. як зраду національних інтересів, як таку що розтоптала плекану віками ідею державної єдності українських земель – “ніж в серце” соборній Українській державі. Винуватцем українсько-польської угоди та й усіх бід виступав С. Петлюра та його оточення, яке, на думку галичан, захопило в свої руки уряд УНР, своєю бездарністю занастало армію, своїми хитаннями між більшовизмом і Антантою вело не політику, а “якусь діввацьку забаву”, довело до розвалу Українську державу, а до Галичини вносило розбрат, і нарешті, після катастрофи, подалося до Польщі і потягло “за собою Петлюру, людину на чолі якої могла засяяти зоря найбільшого героя Нової України”¹.

Очевидно, що С. Петлюра заперечував свою “зраду” галичан. За рік до трагічної загибелі він опублікував на сторінках щойно заснованого тижневика “Тризуб” редакційну статтю, в якій стверджував: “Стане дійсністю українська

¹ Український Прапор. – 1920. – 8 травня. – С. 1.

держава над Чорним морем і на обох боках Дніпра, тоді питанням тільки часу буде реалізація ідеалу соборності земель українських і об'єднання їх біля державного першоджерела"². Однак, зазначимо, що за життя С. Петлюри галицький український політикум сприймав його у більшості вороже, й розглядав крізь призму Варшавської угоди 1920 р. І лише трагічна загибель від рук більшовицького агента Самуїла Шварцбарда на вулиці Парижу 25 травня 1926 р. стала поштовхом до переоцінки його діяльності, відходу від емоційних оцінок до зважено-критичніших.

Інформаційні потреби міжвоєнного Львова, де мешкало понад 300 тис. осіб³ старалися задовольнити понад три сотні українських, польських та єврейських газет і журналів. Лише щоденних газет налічувалося: три українські – “Діло”, “Українські Вісти”, “Новий Час”, шість польських – “Dziennik Polski”, “Gazeta Lwowska”, “Słowo Narodowe”, “Ilustrowany Goniec Wieczorny”, “Ilustrowany Ekspres Poranny”, “Wiek Nowy” (останні мали ранкові та вечірні видання), дві єврейські – “Chwila” (польською, виходила від 1928р., а від 1933 двічі на день), “Morgen” (єдина щоденна газета на ідиш в Галичині і на Волині), одна російська “Русский Голос” та одна німецька “Ostdeutsches Volksblatt”. Великою популярністю серед мультинаціональної громади Львова користувалися газети “Діло”, “Wiek Nowy” та “Chwila”.

Основні інтелектуальні сили та поліграфічні потужності української видавничої індустрії концентрувалися у Львові. Звідсіля розходилися книжки та періодичні видання по всіх українських рідинах Галичини, що після розпаду Австро-Угорщини та поразки ЗУНР опинилася у складі Другої Речі Посполитої. Лідером українського книговидання, як і в передвоєнний час, залишалася “Просвіта”. Товариство налагодило ефективну мережу розповсюдження своїх книг та періодики серед селян, що дозволяло формувати громадську думку найчисленнішої частини українського населення Польської держави. Рупором української галицької інтелігенції була газета “Діло”, відтак матеріали на її шпальтах найкраще ілюструють позицію непримиренних опонентів петлюрівської концепції боротьби за Українську державу.

Аналізуючи публікації “Діла”, присвячені замаху на С. Петлюру, насамперед кидається у вічі їх лавиноподібне наростання. Першу невеличку кореспонденцію під заголовком “Петлюра вбитий” газета опублікувала на третій день після паризької трагедії, тобто 27 травня. Вона була ще непевною і не містила конкретики й покликала на французьку пресову агенцію “Авас”. “...Якийсь українець застрілив із револьвера бувшого отамана Петлюру, в хвили як він переходив вулицею. Вбійник зізнав, що зробив це тому, бо Петлюра велів розстріляти на Україні кількох жидів”⁴. Оце й була перша реакція газети і не

² *Петлюра С.* Розпочинаючи видання // *Петлюра С.В.* Статті. – К., 1993. – С. 312.

³ *Bonusiak A.* Lwów w latach 1918–1939 : ludność, przestrzeń, samorząd. – Rzeszów, 2000. – S. 174.

⁴ Діло. – 27 травня. – 1926. – Ч. 115. – С. 1.

містила жодних оцінних матеріалів його особи. Проте подальші числа газети стали детально інформувати і про фактичну справу вбивства, і давати політичні його оцінки. Кожне число газети містило не менше як по дві, а то й три-чотири рубрики, присвячені цій події. Вони виходили під заголовками: “Таємна смерть С. Петлюри”, “Після вбивства отамана Петлюри”, “Носій великої ідеї. З приводу смерті С. Петлюри”, “Чия жертва”, “Велика втрата” та інші у тому ж дусі. Загалом від дня убивства, тобто 25 травня, до похорону, що відбувся 31 травня не було жодного числа “Діла”, яке б не поміщало матеріалів про його убивство.

Аналізуючи матеріал, який подавало “Діло”, можна виділити принаймні декілька ключових моментів. По-перше, висвітлення самого факту убивства, його фактографічної сторони; по-друге, постать убивці і мотиви, що керували його вчинком; по-третє, оцінка політичної діяльності С. Петлюри; по-четверте, полеміка щодо звинувачення С. Петлюри у причетності до єврейських погромів, і, нарешті, її вплив на українсько-єврейські відносини у Галичині.

Щодо першого, то газета у своїх початкових повідомленнях користувалася матеріалами вторинного походження – інформацією французької пресової агенції, переказаної польським телеграфічним агенством, зазначаючи при цьому, що тут можливі певні неточності. Так, у повідомленні від 28 травня “Таємна смерть С. Петлюри”, редакція зазначала, що “Офіційна французька агенція Аваса подає в дивовижній формі відомість про вбивство б. Головного Отамана Симона Васильовича Петлюри. Відомість дивовижна з огляду на мотиви неназваного атентатника, ніби українця, який розправився підступно-скритовбийчо з одним з чоловічих представників національно-українського визвольного руху за те, що той колись велів розстріляти на Україні кількох російських жидів. Не знаємо, чи то автентична щодо мотивів інформація Аг[енція] Аваса, чи може вона вийшла такою плутаною і бездумною в передачі варшавського Па-ту”⁵. У тому ж номері газети поміщений ще один матеріал під назвою “Після вбивства отам. Петлюри”, у якому названо ім’я убивці – Самуїла Шварцбарда, дуже лаконічно повідомляється, як відбувся замах. З цього випливає, що редакція ще не володіла більшою інформацією, а користувалася переказом повідомлень інших пресових агентств. “Діло” повідомляло, що Шварцбард на відстані кроку тричі вистрелив у Петлюру, а коли він упав – ще три рази. У безнадійному стані потерпілого відвезли до шпиталу. Газета подає, що вбивця ще день перед тим хотів вбити Петлюру, але не зробив цього, бо той був із жінкою. “Поліція опечатала помешкання Петлюри, бо там є багато дуже важливих дипломатичних документів”, – повідомляла газета⁶. Вдвічі обширніший матеріал “Діло” помістило у своєму наступному номері. Газета інформувала про деталі убивства, поведінку убивці та жертви: “У вівторок між годиною 4 і 5 пополудні вул. Сн. Мішель (Латинський квартал) ішов отаман Петлюра. Коли ж хотів перейти

⁵ Діло. – 28 травня. – 1926. – Ч. 116. – С. 5.

⁶ Там само. – С. 7.

на другий бік, посеред дороги приступив до нього чоловік без капелюха, в робітничому одязі, крикнув: “Ти тут убійнику!”, добув браунінг і стрілив тричі. Коли тяжко ранений старався встати, убійник стрілив ще двічі. Потім поліція арештувала його”⁷. Далі газета повідомляє про перші допити Шварцбарда, про те, що він родом із Смоленська. В 1917 р. був у Росії, подорожував разом із французькою місією між Петроградом та Одесою, бачив знищення, які залишали після себе війська Петлюри. З України виїхав до Польщі, звідтам до Франції. У Парижі працював як годинникар. Потім почав стежити за Петлюрою. За два тижні перед убивством зустрів його на вулиці віч-на-віч, але той ішов разом з двома жінками (дружиною Ольгою і донькою Лесею – *авт.*), тому не стріляв. У вівторок (25 травня) зустрів його самого і виконав свій намір. Про вчинене не шкодує, бо вважає, що то “акт справедливості”, до жодних політичних партій не належить. Є непідтвержені дані, що Шварцбарт є французьким громадянином, бо служив в іноземному легіоні⁸.

Цікавими з точки зору еволюції поглядів редакції “Діла” є оцінки постаті С. Петлюри як політичного і державного діяча. Уже 28 травня у своїй другій інформації про атентат “Діло” зачисляє С. Петлюру до найпомітніших виразників “незалежницько-державних змагань українського народу, блудним лицарем великої ідеї, впертим і послідовним противником якого-небудь компромісу з Москвою без огляду на її колір. Не було нічого такого цінного, чого він не пожертвував би для здійснення тієї ідеї. Для неї, поминаємо доцільність, пожертвував він і нас, пожертвував він західноукраїнські землі з державно-творчою Галичиною”⁹. У той же час газета наголошує, що “на мощеній вулиці гамірного Парижа розлилася гаряча кров людини, якої ім’я наповнило багато сторінок найновішої історії України”¹⁰. У зв’язку з цим редакція порушувала інше питання: хто був зацікавлений у його ліквідації як політичного діяча. Вона ставила під сумнів тезу убивці про те, що той керувався лише почуттям помсти за вбивство євреїв в Україні, а цілком резонно вказувала на зацікавленість у цьому тих чинників, які вбачали в його особі небезпеку для себе. Крім того газета висувала гіпотезу, що вбивство, можливо, було пов’язане із приходом до влади у Польщі Ю. Пілсудського, що вітало оточення С. Петлюри і поклало надії на можливість польсько-англійської інтервенції на сході й відновлення УНР. “Кола, які організували вбивство С. Петлюри, побоювалися повторення його походу на Київ 1920 р. ... За реституцію при владі Пілсудського заплатив своєю головою С. Петлюра”, – писала газета¹¹.

Матеріяли “Діла” одразу ж після загибелі С. Петлюри засвідчують той факт, що власне його трагічна загибель спричинилась до початку переоцінки галицьким

⁷ Діло. – 29 травня. – 1926. – Ч. 117. – С. 1.

⁸ Там само.

⁹ Діло. – 28 травня. – 1926. – Ч. 116. – С. 5.

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само.

політикумом особи Головного отамана, що вилилося якщо не у “вибаченні” йому підписання Варшавського договору 1920 р., то бодай визнанні його непересічної ролі в українському державотворенні доби Української революції 1917–1921 рр. На першій шпальті “Діла” від 29 травня був поміщений матеріал під заголовком “Носій великої ідеї. З приводу смерті С. Петлюри”. Фактично то був панегірик покійному Головному отаманові. Газета стверджувала, що Петлюра був найвизначнішою постаттю національно-демократичної української еміграції, її програмою. Редакція зазначала, що хоча і не є прихильником його як державного діяча, з огляду “на політику у відношенні до західноукраїнських земель та з огляду на його не все підходящу тактику”, все таки вважає обов’язком зупинитися на цій “трагічній постаті”¹². Подаючи віхи біографії Петлюри, вона намагається відійти від образу антигаличанина, що почав був формуватися не без її участі після 1920 р. Не відкидаючи факту його неоднозначного компромісу з Польщею коштом Галичини, редакція газети наголошує, що він діяв у надзвичайно важких обставинах “коли серед лун і пожарищ розтіч охоплює найширші громадські кола, С. Петлюра переймає верховну владу, бореться на чолі остатків війська за здійснення ідеї державної незалежності України, відкидаючи всі компроміси. Ні, не всі! Припертий до муру, замкнений в чотирикутнику смерті, одначе непохитний у вірі в слушність справи, за яку йде боротьба, він кидається в польські обійми, зрезигнує у варшавській декларації (в грудні 1919 р.) і варшавській умові (в квітні 1920 р.) зі західноукраїнських земель. Втративши базу в українсько-галицькому громадянстві, не піддержаний належно, а навіть обманований й використовуваний своїми “союзниками”, він сходить з великої арени”¹³. Далі газета пояснює, що цей акт був наслідком розбіжностей двох основних принципів української політики – незалежності і соборності Петлюра хотів рятувати незалежність коштом соборності і у тому “його найбільший прогріх”¹⁴. Газета намагається дистанціювати постать С. Петлюри від політичного курсу УНР, переконує читача, що “Петлюра не був ворогом галичан як дехто намагається його представити; ті вороги крилися в його оточенні. Без сумніву після гіркого досвіду жалував свого варшавського кроку. Був людиною ідеї, яка не знала, що то особиста матеріальна користь, всеціло відданий справі, людиною великої відваги й ще більшої віри...”¹⁵. Нарешті, на десятий день після загибелі С. Петлюри “Діло” публікує офіційне ставлення президії УНДО до цієї події. Його було передано 2 червня колишньому міністрові УНР Петрові Холодному, який тоді був головою львівської філії Товариства допомоги емігрантам з Великої України. У ньому зазначалось, що трагічна загибель С. Петлюри є великою втратою для української нації, а Головного отамана

¹² Діло. – 29 травня .- 1926. – Ч. 117. – С. 1.

¹³ Там само. – С. 2.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Там само.

називає невтомним борцем “за права віками неволеного українського народу”¹⁶. У зверненні зазначалось: “...Що хоча політику уряду УНР, завершену відомим варшавським договором, ми послідовно поборювали, то все таки вважаємо Покійного носієм великої національно-державної ідеї і виразником визвольної боротьби української нації”¹⁷. Через півтора тижні “Діло” публікує “Декляративне становище голови УНДО”, в якому подає промову Дмитра Левицького на велелюдному вічу в Тернополі 9 червня, що стосувалася політичного становища українського народу. Значна частини промови була присвячена замахові на С. Петлюру та оцінці його постаті в новітній історії України. З жалем констатує підписання ним Варшавської угоди 1920 р. як такої, що надала полякам правові підстави “до заволодіння нашими землями”, він усе ж наголошував на тому, що хоча С. Петлюра “робив важкі похибки у відношенні до західно-українських земель, у відношенні до найбільш політично свідомої і державно творчої української території, однак, незважаючи на це, був виразником державницьких змагань української нації і реалізував їх серед найбільш несприятливих умов. І тому весь український нарід по цей і той бік Збруча...мусить низько схилити голову перед свіжою могилою того, який над все в житті покохав свій нарід, який ціле своє життя посвятив боротьбі за його волю...”¹⁸.

У міру напливу подробиць і фактів щодо вбивства С. Петлюри, “Діло” все більше стає акцентувати увагу на постаті убивці і на політичному підтексті замаху. Воно ретельно моніторить європейську пресу, передусім французьку, польську, єврейську російську білоемігрантську та радянську. Очевидно, що в центрі уваги опиняються мотиви, яким керувався Шварцбард і як їх висвітлює європейська періодика. Газета констатувала, що найприхильніше до особи покійного ставилася польська преса, яка прямо вказувала на більшовицький слід у цьому злочині. Щодо французької преси, то, як передавав власний кореспондент “Діла” в Парижі Василь Левицький, загалом вона “мало поінформована про українські справи і наводить подекуди фантастичні матеріали”¹⁹. “Діло” вважало її “найбільш продажною”²⁰. У кореспонденції газети “Над свіжою могилою” від 4 червня лунала критика радянської преси про фальсифікування ролі Петлюри в українській революції. Йшлося, зокрема, про статтю, А. Приходька “Петлюра”, опубліковану в офіційній “Вісті”. Редактор “Діла” пише, що “важко вимагати іншого становища від більшовицької преси до особи, найяскравішого противника більшовизму. Та маємо вражіння, що коли б А. Приходько міг мати свободу вислову, то він виправдав би не лише “петлюрівщину”, але й Петлюру, він признав би відкрито, як це певно признає тайно, у своїй душі, що коли б не Петлюра і не “петлюрівщина”, то ледве чи

¹⁶ Діло. – 4 червня. – 1926. – Ч. 122. – С. 1.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Діло. – 1926. – 13 червня. – Ч. 129. – С. 2.

¹⁹ Діло. — 1926. – 2 червня. – Ч. 120. – С. 1.

²⁰ Діло. — 1926. – 3 червня. – Ч. 121. – С. 1.

була б сьогодні Рад. Україна хоч би так неповно змістова під національним оглядом, як вона є сьогодні”²¹.

Однак найбільшу полеміку “Діло” розгорнуло із єврейською пресою, яка фактично солідарно виступила із оправданням вчинку Шварцбарда, більше того, його глорифікацією та звинувачення С. Петлюри в організації єврейських погромів в Україні в період 1917–1919 рр. Можна констатувати, що вже з перших публікацій редакція “Діла” рішуче стала на захист Головного отамана. Характерно, що вона влучно запримітила солідарність між радянською і “єврейсько-буржуйською” львівською газетою “Chwila” у звинуваченнях С. Петлюри в антисемітизмі. На шпальтах газети “Діло” опубліковано масу фактів, які спростовували причетність С. Петлюри до організацій єврейських погромів, доводили, що він докладав максимум зусиль для їх припинення, рішуче присікав їх прояви в армії, наводила приклади українсько-єврейської співпраці задля утвердження УНР. Проте полеміка набирала щораз гострішого характеру. “Діло” найбільше обурювалось спробами єврейської преси виправдати Шварцбарта. В публікації під промовистою назвою “Єрихонські труби” вона закидає єврейським журналістам прагнення оточити убивцю ореолом “слави і посвяти”, а Петлюру прирівняти до кровожерливого бандита, нечестивого ватажка розбишацьких банд. Газета полемізує з цього приводу із вже згадуваною львівською сіоністською газетою “Chwila”, яка помістила антиукраїнські статті, звинувачувала Петлюру в організації погромів, а “Діло” у розпалюванні антисемітизму. Газета вказує, що така позиція єврейської преси глорифікує убивцю і обливає “поміями пам’ять покійного, не находячи одного слова осуду для свого “героя” ведмежу прислугу робить жидівському народові”. Вона застерігала єврейських журналістів, лідерів та політиків “щоби вони сховали свої єрихонські труби, бо фальшивий галас може мати зовсім інший наслідок, як вони сподіваються”²².

Найнебезпечнішою для українсько-єврейських взаємин, зокрема у Галичині, є ототожнення єврейською пресою усього українського визвольного руху із антисемітизмом. Про це йшлося у фейлетоні “Око за око”, який помістило “Діло”²³. Редакція закликала єврейських журналістів і громадських діячів не вдаватися до бездумних вчинків, які б дискредитували святість “змагань української нації”. Визнаючи трагедію єврейського народу в роки громадянської війни в Україні, невинні жертви які впали в умовах хаосу і паралічу центральної влади, “Діло” констатує, що саме Петлюра “видавав накази й розпорядження, карав розстрілами погромників, обороняв єврейське населення перед грабіжницькими ватагами, насильно здавлював кровожадні інстинкти – як з почуття гуманності і справедливості, так і з добре зрозумілого державного інтересу... Але правдиво є те, що С. Петлюра був безсилий, як зрештою й усі

²¹ Діло. – 4 червня. – 1926. – Ч. 122. – С. 2.

²² Діло. – 1 червня. - 1926. – Ч. 119. – С. 1.

²³ Там само. – С. 2.

інші уряди і режими в добі громадянської війни, щоби опанувати розшаленілу стихію”²⁴. У той же час редакція намагалася з’ясувати причини антисемітизму, вказувала на те, що імперська ідеологія Москви розпалювала серед населення звірині інстинкти, культивуючи погромницькі гасла. Організацією погромів займалися не українці, а чорносотенці-росіяни – Пуришкевичі, Маркови, Дубровіни, Столипіни, Савенки. Газета наводила факти захисту українською стороною євреїв у справі Бейліса²⁵.

У відповідь на звинувачення єврейської преси українців тому, що вони природжені антисеміти й винні у знищенні багатьох тисяч єврейського населення під час революції і громадянської війни, “Діло” висуває свої контраргументи: скільки впало від рук євреїв жертв серед українців у роки їх боротьби за незалежність, але ж ніхто не звинувачує єврейський народ за ці криваві акти? ²⁶. Газета закидає євреям, що більшість з них перейшла в період війни на бік ворога в більшовицький табір. Вона наголошує, що стихійна ненависть світового єврейства чомусь не звертається проти ідеології і керманів погромів, а супроти слабших. “Натуралізований у Франції жид Шварцбард, що бачив руїну України з вікна поїзду (їдучи з французькою місією в р. 1917 з Одеси до Перограду і чув про погроми на Україні), не стріляє Миколу Миколайовича, Маркова, Денікіна, що теж топчуть паризькі хідники, тільки бездомного Петлюру”. І по цілому світі через єврейську пресу поширюється огидна легенда про українське погромництво. Газета називає кампанію дискредитації єврейською пресою українського руху погромництвом над українським народом. “Над домовиною невинної людини не повинна зловтішно і безосновно крикати згряя жидівських журналістів”, – пише “Діло”²⁷. Очевидно, що полеміка такого гатунку нагнітала ворожнечу між народами, що споконвіків мирно співіснували в Галичині й загрожувала небезпекою конфлікту.

Польська та єврейська преса Львова відреагувала на замах на С. Петлюру одночасно з українською, тобто 27 травня. При цьому характер їх повідомлень відчутно різнився. Перша, в основному зосереджувала увагу читачів на фактичний бік справи, друга окрім того одразу ж намагалась сформуванати оцінку цієї події. Єдине, що в них було спільного – це вторинне походження інформації, яку вони запозичили від французького агентства “Авас”. Найлаконічнішу інформацію про замах у Парижі подав офіційний орган львівського магістрату “Gazeta Lwowska”. То була єдина на її шпальтах інформація від 27 травня 1926 р. (хоча випуск самого числа газети датується 28 травнем) під заголовком “Свідчення убивці Петлюри”. У ній містилася коротка інформація про головних осіб події – С. Петлюру і С. Шварцбарда, а також перші зізнання вбивці про

²⁴ Діло. – 30 травня. – 1926. – Ч. 118. – С. 1.

²⁵ Там само. – С. 2.

²⁶ Там само.

²⁷ Там само.

мотиви свого вчинку – помста за єврейські погроми в Україні в часи урядування Головного отамана²⁸.

Більш інформативними щодо оцінок замаху на С. Петлюру були газети “Kurjer Lwowski”, і “Słowo Polskie”, що репрезентували правий польський політикум. Зауважимо, що “Kurjer Lwowski” переважно опиралася на інформацію з передруків інших газет або ж подавав їх стислий огляд з мінімальними редакційними вкрапленнями, а “Słowo Polskie” намагалося максимально використовувати власні джерела. “Kurjer Lwowski” здебільшого публікував огляд української преси, її полеміку з єврейською газетою “Chwila” і лише 12 червня помістив власний матеріал з Парижа “Захисник убивці Петлюри” про підготовку судового процесу і про активну діяльність єврейських організацій по захисту С. Шварцбарда, зокрема про збір коштів на судовий процес²⁹. Все ж можна констатувати, що газета не сформувала власного бачення проблеми, а лише подавала факти, не утруднюючи себе навіть їхнім поверхневим аналізом. Матеріали публікувалися переважно на другій і третій сторінках. Газета помістила заклик “Діла” до участі в панахиді за С. Петлюрою, що мала відбутися у Львові у православної церкві, а в наступному числі подала короткий переказ репортажу про подію з того ж “Діла”. Хоча редакція газети намагалася лишатися нейтральною, усе ж відчувалося напруження у відносинах між польською і українською громадою міста. Так, “Діло” звинувачувало польську сторону, що під час панахиди недоречно було виводити на вулиці міста таку велику кількість поліції. У відповідь “Kurjer Lwowski” обґрунтовував такі дії влади необхідністю забезпечувати громадський порядок у місцях масового скупчення людей. При тому покликався на приклад сутичок між українськими і єврейськими робітниками в Парижі. Відтак, констатувала газета, це не виглядало жодною погрозою для українців³⁰.

Трохи виразніше свою позицію щодо вбивства С. Петлюри та його особистості подає “Słowo Polskie”. У передруках про реакцію на ті події української і єврейської преси, редакція подекуди виділяє текст, замість власних коментарів. Водночас вона підкреслює радикальну зміну в оцінках постаті С. Петлюри українських політиків з УНДО, називаючи їх шовіністами, для яких покійник тепер перетворився в національного героя, а в часи співпраці з Ю. Пілсудським у 1920 р виступав зрадником. “Не хочемо заглиблюватися у мотиви цієї зміни, писала газета, – тільки стверджуємо її. Стверджуємо також слушність обурення тих самих кіл (тобто з табору УНДО. – *авт.*) з приводу позиції євреїв, які з одного боку удають сентимент до українських прагнень і роблять із себе великих приятелів українців, а з іншого боку висилають своїх убивців на їхніх провідників”³¹. Частина часописів одразу трактували це вбивство

²⁸ Gazeta Lwowska. – 1926. – 27 maja. – S. 2.

²⁹ Kurjer Lwowski. – 1926. – 12 czerwca. – S. 3.

³⁰ Kurjer Lwowski. – 1926. – 16 czerwca. – S. 2.

³¹ Słowo polskie. – 1926. – 17 czerwca. – S. 2.

як політичне, про що відверто заявляли у своїх кореспонденціях. Так газета “Wiek Nowy”, помістила портрет С. Петлюри та С. Шварцбарда з підписом “Політичне вбивство в Парижі”³².

Поруч з українською пресою найактивніше відреагувала на вбивство С. Петлюри львівська польськомовна єврейська газета “Chwila”. Інформацію на звітку про замах на С. Петлюру вона подала вже 27 травня на першій шпальті. У подальших числах газета регулярно поверталась до цієї теми, поміщуючи доволі обширні матеріали та редакційні статті. На відміну від польських газет вона одразу ж стала на шлях оправдання вбивці, а С. Петлюру безапеляційно звинувачувала у причетності до єврейських погромів в Україні 1918–1919 років. Так, у рубриці “Після вбивства отамана Петлюри”, яка займала майже півтори сторінки тексту, повідомляючи про сам факт замаху, газета подає біографію С. Шварцбарда, наголошує на тому, що це помста за “невинно пролиту кров сотень тисяч жертв погромів”, які вчинило військо Петлюри. Цікаво те, що у розлогоді тексті умисно виділені ті місця, які б на думку редакції мали виправдати убивцю³³. Також редакція виділяє наскрізь тенденційний матеріал під заголовком “60 000 єврейських свідків”, у якому з неприхованим цинізмом пише, що “Петлюра був застрелений, а його смерть була швидша і милосердніша, ніж смерть тисяч єврейських жертв, які потрапили в лабеті його диких орд”³⁴. Фактично починаючи із перших публікацій “Chwila” стала на шлях антиукраїнської істерії, висвітлюючи всю боротьбу українців за своє визволення як споконвічний антисемітизм і погромництво. У повідомленні власного кореспондента в Парижі “Кінець Петлюри” стверджувалася думка, що С. Петлюра в часи діяльності на посту Головного отамана був надхненником погромів, а журнал “Тризуб”, який видавала уенерівська політична еміграція “щотижня годував своїх читачів найабсурднішою хуліганською маячнею”³⁵. Особливо роздратовано газета реагувала на ті матеріали, які друкувало “Діло”, а подекуди й польська преса із натяками на те, що вбивство С. Петлюри інспірувала більшовицька Росія, а С. Шварцбард став її агентом і виконавцем замаху, оскільки більшовизм є єврейським витвором³⁶. В оцінках “Chwili” С. Шварцбард – це месник. І хоча “євреї у своїй історії не знають, що таке помста”, він “не зміг більше стерпіти наруги над євреями”³⁷. Трендом усіх подальших публікацій газети стало звинувачення С. Петлюри, а з ним фактично й усього українського національно-визвольного руху в погромництві та оправдання вчинку С. Шварцбарда, возвеличення його як месника. Газета вдавалася й до відвертої фальсифікації, стверджуючи, що “вина Петлюри у тому, що не було жодного випадку, щоб він покарав кого-небудь за участь у погромах”³⁸. Насправді ж, як свідчать факти,

³² Wiek Nowy – 1926. – 3 czerwca. – S. 5.

³³ Chwila. – 1926. – 29 maja. – S. 6.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Chwila. – 1926. – 30 maja. – S. 1.

³⁶ Chwila. – 1926. – 10 czerwca. – S. 8.

³⁷ Ibidem. – S. 5.

³⁸ Chwila. – 1926. – 5 czerwca. – S. 7.

Головний отаман віддав під суд організаторів проскурівського погрому в лютому 1919 р., а його керівника І. Семисенка було засуджено до розстрілу. Так само він видавав накази і відозви щодо рішучої боротьби з погромами. Наприклад, у телеграмі від 17 червня 1919 р. розісланий по військових частинах, він вимагав “рішучої розправи” з провокаторами, які підбурювали війська до єврейських погромів³⁹. Якщо українська і почасти польська преса, визнавала факти єврейських погромів в Україні, але звертали увагу на те, що до неї були причетні невідомі С. Петлюри війська, то єврейська періодика без розбору і назагал звинувачувала у цьому уся українську армію на чолі із Головним отаманом. “Chwila” категорично заперечувала свідчення колишнього міністра в єврейських справах в уряді УНР Соломона Гольдельмана, який висловлювався в обороні Петлюри⁴⁰. В міру розгортання слідства газета все більше розкручувала антиукраїнську істерію, не утруднюючи себе вникнути в суть трагічних українсько-єврейських відносин періоду 1917–1920 рр. Фактично увесь матеріал, який публікував часопис, ставив за мету сформуванню серед широкої громадськості позитивний образ убивці С. Петлюри. Промовистою з цього погляду є підбірка матеріалів під заголовком “Шварцбард як солдат і людина”, де той постає хоробрим воїном, “відомим своєю гостинністю і добротою”⁴¹. Загалом публікації “Chwili” свідчили, що газета негайно долучилася до підготовки судового процесу з метою виправдати вбивство, а тому спричинилася до загострення українсько-єврейських взаємин.

Трагічні обставини загибелі Петлюри спричинили дискусію не лише між представниками різних національностей, а також між політичними опонентами національно однорідних середовищ. Зокрема, гостра дискусія розгорілася на шпальтах газети Української Радикальної Партії “Громадський Голос” та органу Української Католицької Народної Партії (у підзаголовку – Української Християнської Організації) “Нова Зоря”.

Коротку звістку про смерть Головного отамана УНР радикали помістили 29 травня 1926 року, покликаючись на французьку урядову телеграфічну агенцію⁴². Відтак 30 травня в рубриці “Політичний огляд” подібну інформацію подала “Нова Зоря”: “Паризька агенція Аваса повідомляє, що якийсь Українець застрелив із револьверу бувшого отамана Симона Петлюру, у хвилині як він переходив вулицею. Убийник заявив, що зробив це тому, бо Петлюра велів розстріляти на Україні кількох жидів”⁴³. Однак на останній сторінці цього ж номеру редакція додає очевидно пізніше отриману інформацію: “Агенція Аваса донесла, що б. от. С. Петлюру вбив Українець. Кожному відразу здавалося це

³⁹ Петлюра С. Статті, листи, документи. – Т. III. [Упоряд. В. Сергійчук]. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1999. – С. 101.

⁴⁰ Chwila. – 1926. – 7 czerwca. – S. 7.

⁴¹ Chwila. – 1926. – 3 czerwca. – S. 5.

⁴² Громадський Голос. – 1926. – 29 травня. – Ч. 21. – С. 1.

⁴³ Нова Зоря. – 1926. – 30 травня – Ч. 20.

неможливе. Тепер показується, що вбивником Петлюри не Українець, а жид Шварцберг. Вбивник отамана Петлюри Шварцберг зізнав, що вже в 1917 році чув у Петрограді й Одесі про страшні переслідування Жидів на Україні, dokonані за справою Петлюри”⁴⁴.

Більшість галицької преси бурхливо обговорювала мотиви вбивства та постать нападника, натомість “Нова Зоря” вже на початку червня друкує розлогу статтю “Епілог” (автор ховається під псевдонімом “Літописець”), в якій подає своє бачення політичної діяльності Петлюри, застерігає читачів від ідеалізації постаті Головного отамана у зв’язку з його трагічною смертю. Автор нагадує читачам, що ще в 1921 році орган української еміграції в Берліні “Українське Слово” опублікувало “політичний некролог Петлюри”, написаний під враженням ратифікації Ризького договору між Польщею та російськими і українськими більшовиками. Трактуючи Ризьку угоду як національну катастрофу, автор велику частину історичної відповідальності покладає саме на Петлюру. Заперечуючи трактування Петлюри як найбільшого прихильника ідеї державної незалежності України, “Літописець” висловлюється доволі різко і категорично: “Петлюра в деяких моментах особливо завзято послуговувався кличами державної самостійності і суверенності, однак ані був її творцем, ані новочасним поклонником, ані щасливим пропагандистом, а що найважливіше – практично шкодив їм, дискредитував їх, а навіть заперечував їх. Поминаючи його проти-самостійницьку акцію 1914–1916, його анти-українська революція в осени 1918 р. і його відношення до Польщі не дають йому права називатися чемпіоном українського державництва. Він був одним із основних гробокопателів української державності. Бо Петлюра – се типова дитина російського революційного руху, для котрого соціальні ідеї висші над національні”⁴⁵. Автор не заперечує зміни поглядів Головного отамана в 1919 році, однак не може пробачити йому організації антигетьманського перевороту, вбачаючи в німцях менше зло для України, ніж більшовики. Підписання ж Варшавського договору трактує як логічний наслідок “політичної безтямности”. Публікація в “Новій Зорі” заглиблює дискусію до рівня оцінки Акту Злуки ЗУНР та УНР в січні 1919 року. Автор висловлює думку, що галичани, попри визначну роль в революції, “не повинні забувати, що се вони своєю передчасною дурійкою “негайного й безумовного зілляння з В. Україною” дали Петлюрі правний титул диспонувати Галичиною, ну – і що найенергійніших оборонців сеї своєї політики мав Петлюра таки в самих Галичанах... Се-ж суто галицька теорія, що тільки український Київ може дати волю Галичині, – теорія, яка іде в розріз з усім історичним досвідом нашої історії. Тому-то як можна кидати каменем на Петлюру тільки за те, що він проймав і використовував сею галицькою теорією?”⁴⁶.

⁴⁴ Нова Зоря. – 1926. – 30 травня – Ч. 20.

⁴⁵ Нова Зоря. – 1926. – 6 червня. – Ч. 21.

⁴⁶ Там само.

Критиків Варшавської угоди автор застерігає, що лояльність Петлюри до Галичини привела б до поширення в ній більшовизму, і вони самі могли б скитатися нині вулицями Парижу та розділити долю отамана. Згадуючи імена Павла Скоропадського, Володимира Винниченка, Михайла Грушевського, “Літописець” закінчує статтю філософським висновком: “Одним словом, се дещо сумнівна честь бути серед Українців популярним”⁴⁷.

Публікація в “Новій Зорі” не спровокувала дискусію в українській пресі навколо причин поразки визвольних змагань українців у 1917–1919 роках. На шпальтах газет усіх напрямів домінувала тема державного перевороту, який вчинив Ю. Пілсудський, і виборів президента Польської держави, що мали незабаром відбутися. Натомість тема українсько-єврейських відносин підігрівалася новинами з Парижу та публікаціями в єврейській пресі. У відповідь на численні голоси на захист Самуїла Шварцбарда “Нова Зоря” на першій сторінці наступного номеру друкує статтю “Жиди і ми”, яка викликала обурення не лише єврейської, але й української громади. Автор (не вказаний) закликає задуматися над причинами єврейських погромів, вважає їх не спорадичним, а загальним явищем: “Погромів зовсім не оправдуємо. Ми тільки розуміємо, ми розуміємо тільки причину, що довела до них”⁴⁸. Водночас, засуджуючи погроми “з християнського становища”, загальний настрій публікації важко назвати примирливим. “Український нарід, як християнський, є виrozumілий, добрий, згідливий і толерантний. ... Жидам, як чесним співгромадянам, як чесним сусідам, не спаде волос з голови на українській землі. Та жиди як лихварі, як большевицькі комісари, як члени чрезвычайок, як корчмарі й галапаси, як посіпаки наших плянаторів, будуть і мусять жити завсігди в страху перед неприємностями”⁴⁹ – наголошує автор. Стаття закликає українців стати сильними, щоб їх поважали, звести до мінімуму контакти з єврейським населенням, ізолюватися політично та економічно: “Стараймося обійтися без Жидів. Купуймо тільки в своїх кооперативах, оминаймо корчми, даваймо заробляти тільки своїм людям і збогачуймо тільки себе, а не ворожих нам людей”⁵⁰.

Натомість, у політичній сфері другої половини 20-х років тривали пошуки взаємного порозуміння. Українські і єврейські політичні партії входили до парламентських блоків, мали своїх представників у польському сеймі. Сторони не були зацікавлені в загостренні відносин, особливо на тлі неприязних стосунків з польськими політичними колами. Радикали в “Громадському Голосі” гостро розкритикували позицію редакції “Нової Зорі”. Стаття з промовистою назвою “Проти чорносотенства” констатує: “Деякі українські часописи, на чолі з

⁴⁷ Нова Зоря. – 1926. – 6 червня. – Ч. 21.

⁴⁸ Нова Зоря. – 1926 – 13 червня. – Ч. 22.

⁴⁹ Там само.

⁵⁰ Там само.

* Григорій Хомишин (1867–1945) – єпископ Української Греко-Католицької Церкви прозахідної орієнтації, опікун Української католицької народної партії та її пресового органу “Нова Зоря”.

чорносотенною, хомишинівською* “Новою Зорею” використовує цю полеміку для ширення погромницької агітації. “Нова Зоря”, “Новий Час”, нагадують своїм читачам, що Жиди замучили Христа, забувають очевидно додати, що Христос походив теж з жидівського роду. Український працюючий народ мусить виразно відмежуватися від цього чорносотенно-погромницького вереску”⁵¹. Головний секретаріат Української Соціалістично-Радикальної Партії розіслав звернення до всіх місцевих партійних організацій і доручив провести роз’яснювальну роботу серед українських селян і робітників, пояснити їм, що у них спільна мета з єврейськими робітниками і ремісниками – соціальне і національне визволення.

Преса жваво цікавилася початком судового процесу над убивцею. Аналізуючи опінію, що склалася у французькій пресі, навколо вбивства С. Петлюри, кореспондент газети “Діло” у Парижі В. Левицький ще за півтора року до завершення процесу над Шварцбардом передбачив його хід. “Над признаним осудним убійником буде суд, – писав він у своєму репортажі, – боронити його будуть найліпші адвокати-комуністи (вони вже зголосилися до оборони); будуть слухані свідки, які розкажуть про все можливе, про папу римського, шаха перського, Америку й Австралію – тільки не про суть факту, про убивство ні; на всякий спосіб буде суджена жертва, а не злочинець і в результаті Шварцбард буде тріумфально увільнений і буде в славі і добрі благословенний Москвою, а може й Харковом жити своїм життям. Щодо цього немає найменшого сумніву”⁵².

На похорон С. Петлюри 31 травня 1926 р. “Діло” відгукнулось розлогим репортажем того ж В. Левицького – “Останній похід отамана Петлюри”. Поруч з ним поміщено статтю “Довкола брудного наклепу. (Чи С. Петлюра боровся з погромами й погромництвом?)”, у якій наводяться уривки із книги Соломона Гольдельмана і накази С. Петлюри проти погромів, якими спростовувались наклепи про нього як антисеміта⁵³. Свідченням активної участі газети у формуванні громадської думки на постать С. Петлюри серед галичан був і її заклик взяти участь у панахиді зі вшанування його пам’яті. “Діло” помістило звернення “Українського товариства допомоги емігрантам з Великої України”, аби українське громадянство своєю чинною участю вшанувало “пам’ять полеглого мученика за українську державну ідею”⁵⁴. У наступному своєму числі газета помістила репортаж про панахиду, яка відбулась у православної церкви при вул. Францішканській у Львові. На поминальний захід прийшло багато людей, як галицьких українців, так і наддніпрянських емігрантів, що не помістилися навіть на церковному подвір’ї, а тому натовп вилився аж на вулицю. Серед учасників були присутні знані громадські діячі. Поминальну літургію українською мовою відслужив ієромонах Борис із Почаївської лаври. Велике враження на

⁵¹ Громадський Голос. – 26 червня. – 1926. – Ч. 25.

⁵² Діло. – 2 червня. – 1926. – Ч. 120. – С. 2.

⁵³ Діло. – 6 червня. – 1926. – Ч. 124. – С. 1.

⁵⁴ Діло. – 12 червня. – 1926. – Ч. 129. – С. 3.

присутніх зробила служба українською мовою. “Жива мова богослужіння ще підносила святочність хвилі”, – писала газета⁵⁵.

До кінця 1920-х років українсько-єврейська полеміка навколо оцінок замаху на С. Петлюру стала поміркованіша. Раціональний підхід, пов’язаний з неминучістю подальшого спільного співжиття, почав переважати і в єврейській пресі. Зокрема лідер Галицької крайової сіоністської організації д-р Леон Райх пропонував не розпалювати пристрасті взаємними обвинуваченнями у зв’язку з процесом Шварцбарда, з розумінням ставитися до взаємних прагнень “...адже ми разом є піонерами ліпшого майбутнього, солдатами ідеї волі і вільної України”⁵⁶. Толерантнішими стали й публікації в “Ділі”. Низка авторів у 1927–1928 роках пропонують: “З останніх подій, страшних і кривавих, шкідливих і трагічних для обох сторін, потрібно, за прикладом представників єврейського народу, зробити зовсім інші висновки. Слід відшукати першопричину нещастя, об’єктивно і з розумінням висувати вимоги не тільки до інших, але і до себе, необхідно провести переоцінку цінностей, переродитися, відкинути егоїстичну самоціль, шкурні інтереси, і тоді інакше складуться українсько-єврейські відносини”⁵⁷. Свій погляд на подальші українсько-єврейські стосунки висказав і президент УНДО Дмитро Левицький: “Український народ, усвідомлюючи перспективу спільного проживання на одній землі з єврейським народом, усвідомлює, що таке співіснування повинне укладатися мирно і дружньо. Він не дозволить вивести себе з рівноваги провокаціями елементів, не обтяжених відповідальністю за спільне проживання обох народів. На шляху свого розвитку ми будемо співпрацювати з тими євреями, які надали докази своїх симпатій до українських визвольних прагнень, які довели діями, що ніколи не запропонують свої послуги гнобителям нашого народу. З ними нам по дорозі, тому що вони працюють разом з нами заради блага спільного майбутнього обох народів і розділять з нами долю і недолю. З ними у нас, поза всяким сумнівом, знайдеться спільна мова”⁵⁸. Очевидно, на позицію обох сторін впливали бажання створити новий об’єднаний блок національних меншин в Речі Посполитій (на основі міжнаціонального об’єднання 1922 р.), до якого мали увійти всі національні угруповання, за винятком прокомуністичних.

Отже, найвпливовіша газета галицьких українців “Діло” своїми публікаціями спричинилася до припинення конфронтації в загальноукраїнському масштабі, істотно долучилася до формування культу спільних національних героїв, зачисливши до них і Головного отамана С. Петлюру. Похорон С. Петлюри не означав, що газета втратила інтерес до його постаті. Швидше навпаки, тепер вона розпочала висвітлювати підготовки, а потім і проведення судового процесу, який тривав півтора року, що становить вже окремих сюжет для студій.

⁵⁵ Діло. – 1926. – 15 червня. – Ч. 130. – С. 1.

⁵⁶ Chwila. – 1927. – № 3090.

⁵⁷ Діло. – 1927. – Ч. 241.

⁵⁸ Діло. – 1927. – Ч. 245.

Газета “Діло” розповсюджувалася далеко за межами Львова, однак її читачами була більш освічена верства населення Галичини. Натомість, серед українців переважали селяни, для освіти яких ще треба було докласти чимало зусиль. Щоб формувати їхнє бачення на ті чи інші політичні події, львівська і повітова інтелігенція видавала низку періодичних видань. Очільники УНДО активно працювали у провіді наймасовіших культурно-просвітніх та освітянських організацій, зокрема “Просвіти” та “Рідної Школи”. Відтак періодика цих товариств назагал відображала позицію впливової політичної сили.

“Просвіта” ще до Першої світової війни тісно співпрацювала з селянством, розгорнула широку мережу філій та читалень, видала 553 найменування друкованої продукції⁵⁹, накладом понад 4 мільйони⁶⁰. У повоєнний час авторитет її лише посилювався, однак економічні негаразди, урядові репресії та втрата досвідчених кадрів ще довго не дозволяли товариству досягнути передвоєнного рівня. Важко було і налагодити випуск періодичних видань, які в 1925 році розповсюджувала 81 філія, що курувала 2020 читалень та 928 сільських бібліотек⁶¹. Однак на час вбивства С. Петлюри “Просвіта” ще не мала представницького фахового періодичного видання. Газети “Письмо з “Просвіти” (1922) та “Народна Просвіта” (1923–1927) виходили нерегулярно і зверталися здебільшого до внутрішніх справ товариства. Не дивно, що жодної статті чи навіть повідомлення про вбивство Головного отамана Армії УНР не було опубліковано. Випуск цікавого і достатньо популярного самоосвітнього часопису “Життя і Знання” розпочався в 1927 р., коли гострі дискусії навколо трагедії в Парижі частково уляглися. Від 1936 р. почав виходити ще один фаховий часопис – “Просвіта”: місячник освіти – виховання – культури”. Просвітяни повідомили своїх читачів про життя, діяльність та загибель Симона Петлюри в 1936 р., разом з більшістю українських часописів, які надрукували статті до 10 річниці його трагічної смерті.

Просвітянські публікації оминали всі гострі кути, не містили політичного аналізу діяльності Петлюри, не згадували Варшавської угоди. Тон їх був піднесено хвалебний, навіть патосний. У журналі “Життя і Знання”, який отримували всі філії “Просвіти” і більшість сільських читальняних бібліотек (наклад 2,5 тис. прим⁶²) Володимир Дорошенко пропам’ятує статтю розпочинає словами: “Хто не чув про Петлюру? Мабуть немає на широкій українській землі людини, що не знала б тепер цього прізвища... Шевченко – пророк і співець визволення; Грушевський – літописець українського минулого, що розповідав нам “хто ми, чий ми діти, яких батьків, ким, за що закуті, клав наукові підвалини

⁵⁹ Товариство “Просвіта” у Львові: покажчик видань 1868–1939. – Львів: Львівська наук. бібліотека ім. В. Стефаника НАН України, 1996. – С. 221.

⁶⁰ Відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки НАН України ім. В. Стефаника. – Ф.122. (Товариство “Просвіта”. м. Львів). – Оп. 4. – Спр. 4.3. – Арк. 86–88.

⁶¹ Нарис історії “Просвіти”. – Львів–Краків–Париж: Просвіта, 1993. – С. 213.

⁶² Історія Львова. У трьох томах /Редколегія Я. Ісаєвич та ін. – Т. 3. – Львів, 2007. – С. 102.

під український рух; Франко – підготовляв цілі покоління для боротьби за волю; Петлюра – з мечем у руці переводив у життя думки всіх трьох, це правдивий вождь Нової України”⁶³. Автор подає коротку біографію Головного Отамана, акцентує на його редакторській праці перед війною і у вимушеній еміграції. Не згадуючи про заявлені мотиви злочину, Дорошенко вказує, що вбивство вчинив “більшевицький наймит”.

На просвітницькій діяльності та вірі С. Петлюри в соборність та незалежність України наголошує і посмертна згадка в журналі “Просвіта”⁶⁴. Фактично всі публікації вказують на “безнастанне знеславлювання його пам’яті по смерті” більшовицькою владою, а “ввесь національний рух прозвали “петлюрівщиною”, а “петлюрівців”, якими вони називають усіх тих українців, що не втратили ще віри на майбутнє України, що працюють для України, – жорстоко переслідують, засилають на Соловки, розстрілюють...”. Про труднощі порозуміння в нелегкі роки війни та революції просвітяни згадують лише дотично: “Наш народ не підтримав свого часу самостійницької політики Петлюри на Наддніпрянщині й попав у неволю, якої не бачив іще ніколи. Та неволя відкрила йому згодом очі, але вже було за пізно. За це доводиться йому тяжко-тяжко страждати”.

Аналіз публікацій часописів, що формували громадську думку української інтелігенції та селянства про замах, вчинений С. Шварцбардом на С. Петлюру 25 травня 1926 р. в Парижі, дає підстави зробити висновки:

– своєю трагічною загибеллю Петлюра фактично був “реабілітований” або майже реабілітований в очах галицьких українців, як видатний політичний і державний діяч України доби Національної революції 1917–1921 рр.;

– газета “Діло” одразу ж визначила цей замах як політичний акт за яким стоїть Москва і міжнародний комуністичний рух;

– смерть Головного отамана консолідувала українську громадськість і Наддніпрянщини, і Західної України, поклала край конфронтації, спричиненої Варшавським договором 1920 р.;

– гостра реакція української періодики на упереджене звинувачення єврейською пресою С. Петлюри в антисемітизмі та глорифікація нею його убивці, висвітлення українського визвольного руху як погромницького й антиєврейського у своїй суті, спричинилися до погіршення українсько-єврейських стосунків у Галичині у міжвоєнний період. До полеміки долучилися часописи різних політичних течій. Однак з часом почав посилюватись раціональний підхід, пов’язаний з усвідомленням неминучого співжиття та співпраці в боротьбі за права національних меншин у спільному домі – міжвоєнній Польщі.

– періодичні видання товариства “Просвіта”, що мали найбільший доступ і популярність серед селян Галичини, не висвітлювали полеміки, яка охопила

⁶³ Дорошенко В. Пам’яті Симона Петлюри // Життя і Знання. – Ч. 5. – 1936. – С. 130.

⁶⁴ Пам’яті Головного Отамана Симона Петлюри (з нагоди десятиліття передчасної смерті) // Просвіта: місячник освіти – виховання – культури – 1936 – Ч. 2 – С. 26–27.

популярні часописи багатонаціонального населення Львова і Галичини. Героїзуючи постать Петлюри, видання для галицьких селян акцентують не на виконавцях, а на політичних замовниках вбивства – більшовицькій владі та її керівництві. Просвітянські видання не зачіпали міжнародного підтексту в мотивах вбивства. Шварцбард характеризується як “злочинець”, “більшовицький агент”, “московський прихвостень”. Очевидно, що це була політика, скерована не розпалювати антисемітські настрої серед сільських громад Галичини.

– Висвітлення львівською пресою убивства С. Петлюри проходило на тлі подій, пов’язаних із державним переворотом 12 – 14 травня 1926 р. у Польщі та встановленням санаційного режиму Ю. Пілсудського. Це, без сумніву, приковувало до себе найбільшу увагу усього тогочасного політикуму й відсувало на другий план убивство Головного отамана УНР. Особливо це стосувалося польської періодики. Проте паризький атентант не залишився непомічений. Найвпливовіші українські, польські та єврейські друковані органи активно відгукнулись на подію і саме їх публікації формували громадську думку суспільства.

THE DEATH OF THE HEAD CHIEFTAIN OF THE ARMY OF UKRAINIAN PEOPLE’S REPUBLIC IN THE REFLECTION OF LVIV PERIODICALS

Victor HOLUBKO, Alla SEREDIK
Ivan Franko National University of Lviv,
Department of Local History

Galician political and cultural community had a mixed attitude to Simon Petliura after he signed the Warsaw Pact in 1921. The changes in the political assessments of his activity occurred after the assassination committed by the Bolshevik agent Samuel Schwartzbard spring 1926. The main feature of the article is the analysis of the impact of Lviv periodicals on public opinion of the population of Halychyna (Eastern Galicia), which after World War I and the defeat of Ukrainian liberation struggle appeared in the Polish state. The authors follow political views regarding Petliura in Ukrainian, Polish and Jewish periodicals as well as the discussion concerning his role in the Ukrainian national liberation movement during 1917 – 1921. In general, after the death of the Head Chieftain of the Army of Ukrainian People’s Republic, Lviv Ukrainian press positively assessed his activities. Polish press had positive attitude, too, but the bitterest disputes over the estimation of his activity were between Ukrainian and Jewish press, which led to confrontation in the relations between the two nations.

Key words: Simon Petliura, Galician Ukrainian politicians, Ukrainian-Jewish relations, Lviv periodicals.

Стаття надійшла до редколегії 8.09.2016

Прийнята до друку 21.11.2016